

M U Z E U L B A N A T U L U I T I M I Ş O A R A

ANALELE BANATULUI

Serie nouă

ARHEOLOGIE
ISTORIE

XVIII
2010

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca, 2010

Colegiul de redacție:

Dan Leopold CIOBOTARU, *director al Muzeului Banatului*

Prof. dr. Florin DRAȘOVEAN, *redactor șef*

Zsuzsanna KOPECZNY, *secretar de redacție*

Lector dr. Ligia BOLDEA, Nicoleta DEMIAN-TOMA, Prof. dr. Vasile DUDAȘ, Conf. dr. Vasile RĂMNEANȚU, Prof. dr. John Michael O'SHEA (Michigan University, SUA), Prof. dr. Wolfram SCHIER (Freie Universität Berlin, Germania), Lector dr. Călin TIMOC, *membri*

Vigneta copertei: Wiliam Vastag

Analele Banatului, serie nouă, continuă publicațiile anterioare ale Muzeului Banatului din Timișoara:

Történelmi és Régészeti Értesítő, 1872–1918

Gemina, 1923

Analele Banatului, 1928–1931

Tibiscus, 1971–1979

Orice corespondență se va adresa
Muzeului Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Please send any mail to
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Tout correspondance sera envoyée à l'adresse:
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Richten Sie bitte jedwelche Korrepondenz an die Adresse:
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor.

ISSN 1221-678X

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca
e-mail: mega@edituramega.ro
www.edituramega.ro

CUPRINS ▪ SOMMAIRE ▪ INHALT ▪ CONTENTS

ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE VECHĂ

ALEXANDRU SZENTMIKLOSI, SORIN TINCU	
Verbioara Discoveries in Hunedoara	11
VICTOR SAVA, MARIUS ARDELEANU	
Observații asupra unei achiziții a Complexului Muzeal Arad.....	23
<i>Observations Concerning an Acquisition of the Arad Museum</i>	28
DUMITRU PROTASE	
Castrul legiunii III Flavia de la Berzovia. Săpăturile arheologice din anii 1965–1968	33
<i>Das Lager der Legion IV Flavia von Berzovia. Die Ausgrabungen der Jahre 1965–1968</i>	43
ALEXANDRU FLUTUR	
Cărămizile ștampilate ale legiunii XIII Gemina de la Cenad și Sânnicolau Mare	63
<i>Stamped Bricks of Legio XIII Gemina at Cenad and Sânnicolau Mare</i>	66
RAOUL ȘEPTILICI	
Monete barbarizate de secolul al IV-lea din bronz din Banat în descoperiri izolate.....	69
<i>Fourth Century Bronze Barbarous coins from Banat (Isolated Finds)</i>	73
VASILE-BOGDAN DOMOCOȘ	
Bijuterii monetare la barbarii dintre Dacia și Pannonia.....	77
<i>Coin Jewelry at the Barbarians Between Dacia and Pannonia</i>	80
CORIOLAN HORAȚIU OPREANU	
Medalionul cu măști din tezaurul de la Șimleul Silvaniei (Szilágysomlyó).	
Precizări iconografice și influențe culturale.....	81
<i>The „Masks” Medallion from the Hoard at Șimleul Silvaniei (Szilágysomlyó).</i>	
<i>Iconography and Cultural Influences</i>	91

ISTORIE MEDIE

DANIELA TĂNASE	
Despre artizanii metalelor în izvoare scrise din zorii Evului Mediu	115
<i>On the Metal Craftsmen According to Early Middle Age Written Sources</i>	121
LIGIA BOLDEA	
Un secol din evoluția unui domeniu feudal al Banatului de Câmpie: domeniul familiei nobile	
Danciu de Macedonia	123
<i>Un siècle de l'évolution d'un domaine féodal du Banat champêtre: les domaines de la famille noble</i>	
<i>Danciu de Macédonie</i>	134
ADRIAN MAGINA	
Un nobil sârb în Banatul secolului al XV-lea: Miloš Belmužević	135
<i>A Serbian Nobleman From XVth Century Banat: Miloš Belmužević</i>	142

LIVIA MAGINA	
Dreptul de târg și procesul de urbanizare. Cazul Felnac.....	143
<i>Market Right and Urbanization Process. Felnac Case</i>	148

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

DRAGOȘ-LUCIAN ȚIGĂU	
Studenti din Timișoara la școli și universități europene (1730–1850)	151
<i>Studenten aus Temeswar an europäischen Schulen und Universitäten (1730–1850)</i>	170
ZORAN MARCOV, CIPRIAN GLĂVAN	
Istoria familiei Nikolics redată într-un document din colecția Muzeului Banatului.....	173
<i>Die Geschichte Der Familie Nikolics In Einer Urkunde Aus Der Sammlung Des Banater Museums</i>	177
VASILE DUDAȘ	
O personalitate marcantă a Banatului. Lucian Georgevici (1875–1940)	185
<i>Une personnalité marquant du Banat. Lucian Georgevici (1875–1940)</i>	192
FELICIA ANETA OARCEA	
Dinamica știutorilor de carte în comitatul Arad la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.....	193
<i>La dynamique des gens lettrés dans le comté d'Arad à la fin de XIXème siècle et au début du XXème</i>	204
RADU ARDELEAN	
Viziunea lui Atanasie Marian Marienescu asupra istoriei vechi a românilor	205
<i>The Visions of Atanasie Marian Marienescu Upon the Old History of the Romanian People</i>	226
NICOLETA TOMA-DEMIAN	
Augustin Weber (1833–1909)	227
<i>Augustin Weber (1833–1909)</i>	235
IONELA MOSCOVICI	
Banatul în așteptarea păcii. Premisele unei misiuni franceze	241
<i>Le Banat en attendant la paix, le prémices d'une mission française</i>	250
ADRIAN DEHELEANU	
Dotarea aeronauticii române în perioada interbelică.....	251
<i>Die Ausstattung der rumänischen Aeronautik während der Zwischenkriegszeit</i>	257
VASILE RĂMNEANȚU	
Activitatea Primăriei Timișoara în anul 1933.....	259
<i>The Main Activities Developed by the Townhall of the Municipality of Timișoara in 1933</i>	273
DUMITRU TOMONI	
Adunările generale ale regionalei „Astra Bănățeană” (1937–1948)	275
<i>Les réunions générales de la régionale « Astra Bănățeană » (1937–1948)</i>	283
SÎNZIANA PREDĂ	
A doua conflagrație mondială, între document scris și memorial	285
<i>The Second World War Between Written and Memorial Document</i>	289
RADU PĂIUȘAN	
Activitatea Uniunii Patrioților în Banat în anul 1944	291
<i>Die Tätigkeit des Patriotenverbands in Banat im Jahre 1944</i>	301

ANTONIO FAUR	
Organizațiile Partidului Național Țărănesc-Maniu din Bihor (1944–1946)	303
<i>The Organizations of Maniu's National Peasants' Party in Bihor (1944–1946)</i>	325
EUSEBIU NARAI	
Situația financiar-bancară în județul Severin (1944–1948)	327
<i>La situation financière-bancaire dans le département de Severin (1944–1948)</i>	344
CEZAR STANCIU	
Jivkov și Dej între prietenie și interese. Relațiile româno-bulgare după al doilea război mondial (1948–1964)	345
<i>Jivkov and Dej Between Friendship and Interest. The Romanian-Bulgarian Relations in the Aftermath of World War II (1948–1964)</i>	352
MIODRAG MILIN	
Sârbii din România sub imperiul „limbii de lemn” de la „Iuda” Tito și „Genialul” Stalin spre jaloanele comunismului autohton	355
<i>The Serbs in Romania Under the Rule of “Wooden Language” from “Yuda” Tito and Stalin “The Genius” to the Regulations of Domestic Communism</i>	360

ISTORIA CULTURII, MUZEOLOGIE, ISTORIOGRAFIE CATALOAGE, VARIA

HEDY M-KISS	
Antimise – analiză iconografică	367
<i>Antimensia – Iconographic Analyses</i>	371

RECENZII

CĂLIN TIMOC, Dorel Bondoc, Cioroiul Nou, Craiova, 2010, 199 p.	381
LAJOS KAKUCS, Hedy M-Kiss, Textile istorice din colecția Muzeului Banatului Timișoara, secolele XVIII–XIX, Timișoara, 2009	382
ABREVIERI BIBLIOGRAFICE.....	387

MONETE BARBARIZATE DE SECOLUL AL IV-LEA, DIN BRONZ, DIN DESCOPERIRI IZOLATE ÎN BANAT

Raoul M. Șeptilici*

Cuvinte cheie: *Bronzuri barbarizate, falsuri monetare, Constantinus I, Licinius I, Constantius II, Delmatius*
Keywords: *Bronze barbarous, counterfeits, Constantinus I, Licinius I, Constantius II, Delmatius*

Poate cel mai bogat teritoriu în descoperiri monetare de secolul al IV-lea din nordul Dunării Mijlocii și Inferioare este spațiul bănățean. Aici există o cantitate monetară din bronz foarte mare, depășind unele teritorii ce încă făceau parte din imperiu. Printre aceste monete se află și unele piese mai „ciudate” și anume așa-zisele „monete barbarizate”. Prea puțin studiate de către cercetarea numismatică¹, pentru unii simple curiozități, ele ilustrează un fenomen interesant. Astfel de piese se regăsesc în unele muzee, dar și în colecții particulare. Având în studiu acest tip de piese, de foarte multe ori ne sunt prezentate, de către unii colecționari, asemenea exemplare. Din păcate, de cele mai multe ori nu avem condițiile de descoperire (contextul arheologic), uneori nici localitatea de descoperire. Considerăm că din punct de vedere numismatic este foarte importantă publicarea lor, mai ales pentru că prin studiul acestora încet, încet se acoperă o pată albă a circulației monetare antice. Dăm mai jos toate aceste piese ce le cunoaștem și care provin doar din descoperiri izolate, cele mai multe inedite, fără a avea pretenția de a epuiza subiectul. Acestea provin din două colecții particulare din Timișoara², dar și una publică³.

Jud. Timiș:

Pesac

Delmatius, tip GLORIA EXERCITVS

1. Av. Efigie, laureată, drapată, spre st.⁴, legenda aproape corectă FL DLMATIVS NOB CAES, c.p.e.

* Muzeul Banatului, Timișoara, e-mail: raoulm7@yahoo.com.

¹ Privind o scurtă trecere în revistă a studiilor acestui tip de piese am făcut un comentariu în articolul Șeptilici 2007, p. 49, notele 14–19.

² A căror proprietari au dorit să își păstreze anonimul din motive de securitate personală.

³ Muzeul Banatului Montan din Reșița.

⁴ Am folosit termenii de *dreapta* (dr.) și *stânga* (st.) ca în heraldică și nu pe cei ai pivitorului.

Rv. Doi soldați affrontați cu un stindard între ei, legenda corectă GLOR – IA EXER – (C) ITVS, în ex SMHT?, c.p.e.

Axa 5,5, 1,53 g, 15,6–16,2 mm, puțin circulată, foarte bine conservată⁵, colecție particulară, Timișoara⁶.

Zona orașului Lugoj⁷

Constantinus I, tip VICTORIAE LAETAE PRIN PERP VOT / PR:

2. Av. Efigie spre st., cuirasă cu coif, legenda aberantă: IIMCS...T...INM...⁸, c.p.e.

Rv. Două Victorii affrontate, între ele un altar, deasupra acestuia un scut oval cu legenda aberantă V?P? / VO, circulară legendă aberantă V?BI?ETI – III – IITJTNI, în ex. urme de legendă aberantă, c.p.e.

Axa 11, 2,3 g, 16,4–18 mm, mediu circulată, bine conservată, colecție particulară, Timișoara.

3. Av. Efigie spre st., cuirasă cu coif, legenda aberantă I'GIPOIINTIICUP?AA?A?

Rv. Două Victorii affrontate, între ele un altar, deasupra acestuia legenda aberantă III, circulară

⁵ Am preferat să dăm gradul de circulație, cât și gradul de conservare, acestea fiind independente una de alta, determinate de factori diferiți.

⁶ Pentru mai multe date privind această piesă vezi și Șeptilici 2007.

⁷ Când spunem zona orașului Lugoj ne referim și la localitățile din împrejurimile acestui oraș și nu doar la spațiul limitrof. Piesele prezentate sunt dintr-o colecție particulară, unde au ajuns dintr-o mai veche colecție lugojeană, tot particulară, formată mai ales din descoperiri monetare din zona Lugojului.

⁸ Legendele tuturor pieselor (excepție făcând piesa nr. 1) sunt date aproximativ, unele litere sau semne fiind destul de greu de reprodus în text. Pentru o imagine mai clară se pot consulta planșele.

legendă aberantă VICTOIIIINTTIID?N?...I,
în ex. legenda aberantă Ω?I?, c.e.

Axa 2, 2,27 g, 16,3–16,78 mm, mediu circulată, mediocru conservată, colecție particulară, Timișoara.

4. Av. Efigie spre st., cuirasă cu coif, legenda aberantă ITIO2ITTIYOCITIIIIO.

Rv. Două Victoriei aflate, între ele un altar, deasupra acestuia urme de scut, circular legendă aberantă ΛVΛ...V...VVΛΛΔVCI, în ex. legenda aberantă OΛP?, c.p.e.

Axa 2, 2,14 g, 16–16,8 mm, mediu circulată, bine conservată, colecție particulară, Timișoara.

Jud. Caraș-Severin:

Pojejena de Sus⁹

Constantius II, tip FEL TEMP REPARATIO cu FH:

5. Av. Efigie¹⁰ spre st, laureată, drapată, legenda aberantă ...OIIII – ITIVADII, c.p.e.

Rv. Soldat roman cu lăncie, aplecat peste un călăreț persan pe care îl răpune, legenda aberantă ...CIVLI – ΓPCIIITCI, în ex. urme de legendă aberantă, c.p.e.

Axa 12, 2,74 g, 17,5–18 mm, puțin circulată, foarte bine conservată colecție particulară, Timișoara¹¹.

Tibiscum¹²

Constantius II, tip FEL TEMP REPARATIO cu FH:

6. Av. Efigie spre st, laureată, drapată, legenda aberantă II2HIVO – IIV2NIII, c.p.e.

Rv. Soldat roman cu lăncie, aplecat peste un călăreț persan pe care îl răpune, legenda aberantă EEITEIHOR – IIINII, în ex. legenda aberantă O2NIII•, în câmp, în fața soldatului roman Γ, c.p.e.

Axa 3, 3,35 g, 20,9 mm, puțin circulată, foarte bine conservată, Muzeul Banatului Montan, Reșița¹³.

⁹ Sau Pojejena Sârbească, actualmente înglobată în comuna Pojejena. Piesa a fost găsită în castrul roman din localitate.

¹⁰ Foarte schematizată.

¹¹ Piesa a fost prezentată la Timișoara la 25 aprilie 1982 în cadrul celui de-al XV-lea Simpozion Numismatic al Societății Numismatice Române – Filiala Timiș; Stelian Voinea, Octavian Dogariu, *Cîteva imitații „barbare” după monede romane din sec. IV e.n.* Din păcate, nu avem informații despre celelalte piese prezentate și nici rezumatul publicat în programul simpozionului nu ne ajută.

¹² Sau Jupa.

¹³ Piesa este preluată din Gudea 1971. Și fotografia este luată tot din această lucrare. Vezi și nota 20 (din lucrarea amintită) la această notă am preluat masa și diametrul piesei).

Jud. Csongrad (Ungaria):

Szóreg¹⁴

Constantinus I, tip VICTORIAE LAETAE PRIN PERP VOT / PR:

7. Av. Efigie spre st., cuirasă cu coif, legenda aberantă ...E?I?I?I?I?+?...BSDIIIC¹⁵.

Rv. Două Victoriei aflate, între ele un altar, deasupra acestuia un scut cu legenda aberantă VOT / PD, circular legenda aberantă IICTOIIIITDIIPPIIIIS, în ex. urme de legendă aberantă.

Axa 11, 2,48 g, 16,6–17,1 mm, puțin circulată, bine conservată, colecție particulară, Timișoara.

8. Av. Efigie spre dr., cuirasă cu coif, scut și lăncie, legenda aberantă NNOSP? – ...VN, c.e.

Rv. Două Victoriei aflate, între ele un altar, deasupra acestuia scut oval cu urme de legendă (?) aberantă, circular legenda aberantă TNN – THT, în ex. legenda aberantă HN, c.p.e.

Axa 2, 2,36 g, 16,6–17,14 mm, mediu circulată, bine conservată, colecție particulară, Timișoara.

Licinius I, tip VICTORIAE LAETAE PRIN PERP VOT / PR:

9. Av. Efigie spre st., cuirasă, drapată, legenda aberantă ...ICGIORGIIICSIIA, c.p.e.

Rv. Două Victoriei aflate, între ele un altar, deasupra acestuia un scut cu legenda aberantă VOT / PR, circular legenda aberantă ...C?ILELIETIIFTΩIIcCPEPR, în ex. legenda aberantă CSIS*, c.p.e.

Axa 7, 2,3 g, 17,9–18,58 mm, puțin circulată, bine conservată, colecție particulară, Timișoara.

Localități neprecizate din Banat (România)

Constantinus I, tip VICTORIAE LAETAE PRIN PERP VOT / PR:

10. Av. Efigie spre st., cuirasă cu coif, legenda aberantă NNNNH...IICTA...ML.

Rv. Două Victoriei aflate, între ele un altar, deasupra acestuia scut cu legenda aberantă IP?, circular legenda aberantă parțial vizibilă ...OPI... – IIIIO, în ex. ornamente din linii oblice, c.e.

Axa 12, 2,74 g, 16,02–16,46 mm, mediu circulată, mediu conservată colecție particulară, Timișoara.

¹⁴ Inițial, localitate din Banat, lângă Szeged, actualmente înglobată acestuia.

¹⁵ Legenda este parțial vizibilă, matrița fiind mai mare decât pastila monetară.

11. Av. Efigie spre st., cuirasă cu coif, legenda aberantă... – ITIIBI?¹⁶, c.p.e.

Rv. Două Victoriei afrontate, ținând un scut, între ele un altar, deasupra acestuia un scut cu legenda aberantă *OT / PR?, circular legenda aberantă ...G?LIID?T?S?MINCIIL.

Axa 6, 1,8 g, 14,24–16,28, puțin circulară, mediu conservată, colecție particulară, Timișoara.

Licinius I, tip VICTORIAE LAETAE PRIN PERP VOT / PR:

12. Av. Efigie spre st., cuirasă, drapată, legenda aberantă IONCCODLNILGIOIIMCVI.

Rv. Două Victoriei afrontate, între ele un altar, deasupra acestuia urme de scut, circular legenda aberantă aproximativ •IIEOTAICIOIDI•?IICOIO, în ex. legenda aberantă IZIPD?, c.e.

Axa 7, 2,35 g, 17,74–18,3 mm, mediu circulară, bine conservată, colecție particulară, Timișoara.

Pe lângă piesele prezentate, bibliografia consemnează încă cinci imitații, una de la Mehădia (fără mai multe explicații)¹⁷ și patru de la Timișoara (Constantius II, din care 3 sigur de tip FEL TEMP REPARATIO cu FH¹⁸)¹⁹. De asemenea în Banat, bibliografia consemnează încă 27 de astfel de piese, dar provenind din tezaure²⁰.

Astfel de monete sunt rare față de piesele oficiale, ridicând două probleme majore: cine și de ce le-au produs? Nu încercăm încă să rezolvăm aceste

întrebări (în special datorită numărului mic al pieselor publicate până la ora actuală), însă ne dăm câteva păreri care pe măsura avansării cercetărilor vor fi confirmate (sau infirmate).

Privind prima întrebare este greu de presupus (deocamdată) cine le producea, însă pe baza pieselor studiate până acum și a răspândirii lor²¹, suntem de părere că aceste monete sunt simple falsuri de epocă²², emane de la particularii din interiorul imperiului (probabil localnici) și nu niște imitații barbare²³.

Este greu de spus unde sunt produse aceste piese. Posibil în teritoriul actualului Banat, dar și la sud de Dunăre, pentru teritoriul ce îl avem în vedere fiind doar niște importuri.

A doua problemă: de ce au fost produse? este legată de prima întrebare și într-un fel ajută la lămurirea ei. În mod normal falsurile sunt produse pentru a completa veniturile unor personae. Însă, ținând cont de valoarea foarte mică a acestor monete²⁴, nu putem să nu observăm că numai un număr mare de piese poate face ca producția să fie rentabilă, fapt neconfirmat de descoperirile de până acum. Suntem de părere că inițial această producție de imitații era mult mai mare însă raritatea barbarizărilor a fost determinată de scoaterea din circulație odată cu descoperirea lor de către autoritățile romane. Deocamdată nu avem nici o dovadă în acest sens însă numai așa putem să ne explicăm această problemă. Pe actualul teritoriu românesc piese similare se găsesc aproape numai în Dobrogea și Banat (în alte regiuni apărând doar în mod excepțional). Pentru spațiu dobrogean problema e simplă: intra în componența imperiului. În Banat circulația monetară era puternică în acea perioadă²⁵, existând o populație obișnuită cu moneda mărunță. Totuși tot mai mult ne gândim la un import din vecinătatea sud dunăreană argumentat și pîntr-o oarecare abundență de astfel de piese în respectivele provincii²⁶. Acest fapt ar explica și

¹⁶ Pastila monetară este foarte mică față de matriță, fapt ce face să se vadă doar parțial legenda. Nu este exclus ca în anti-chitate să se fi tăiat din această monetă.

¹⁷ Vezi: Protase 2000, p. 235.

¹⁸ Probabil și a patra tot de același tip.

¹⁹ Vezi: Toma-Demian 2004, p. 186. Pentru trei dintre piese vezi și Gohl 1909, p.144. Din păcate nu avem nici o ilustrație pentru aceste piese.

²⁰ Vezi Gudea, Găzdac 2004. Aici sunt date 24 de piese din tezaure, dar în realitate sunt 22 din această categorie: piesa nr. 19 (p. 130) este piesa pe care noi o prezentăm la nr. 6 ea fiind dintr-o descoperire izolată și nu din tezaur, iar piesa nr. 23 (p. 130) este de la Săcuieni, jud. Bihor – deci nu se încadrează în aria studiului (nici al celui citat, nici al nostru). La aceste 22 de piese se mai adaugă cinci din tezaurul Radimna II (toate de tip FEL TEMP REPARATIO cu FH, patru după Constantius II și una după Iulianus Apostata Caesar). Pentru acest din urmă tezaur vezi Șeptilici 2009, p. 219 (planșa V) și p. 221. Din totalul de 27 piese una e de la Constantinus I de tip VICTORIAE LAETAE PRIN PERP VOT / PR, 24 de la Constantius II de tip FEL TEMP REPARATIO cu FH, una de la Constantius Gallus de tip GLORIA ROMANORVM și una de la Iulianus Apostata Caesar de tip FEL TEMP REPARATIO cu FH.

²¹ Prezentul articol aduce în atenția numismaților astfel de piese din spațiul actual bănățean, însă noi studiem în ansamblu acest tip de piese, în intenția noastră fiind elaborarea, într-un viitor relativ apropiat, a unei lucrări mult mai ample pentru un spațiu mai larg privind aceste „barbarizări”.

²² Concluzie ce este afirmată și pe parcursul studiului Gudea, Găzdac 2004.

²³ Așa cum e de părere G. Severeanu (este adevărat că acesta se referea la spațiul dobrogean). Vezi Severeanu 1925, p. 23, 15–16 (tot atât de adevărat este și faptul că autorul vedea în barbarii ce imitau monetele respective pe autohtonii traci).

²⁴ Pentru valoarea pieselor din bronz vezi și Cappelli 1974, p. 77–78.

²⁵ Pentru Banat am făcut deja câteva observații în Șeptilici 2007, p. 48.

²⁶ Vezi Vasić 1978.

raritatea lor în Banat²⁷. Nu suntem de acord cu mai vechile păreri ale lui Emil Condurache și I. Nestor, conform cărora astfel de piese ar fi putut fi emise și de autoritățile locale²⁸. Credem că sunt piese produse în imperiu sau în imediata vecinătate a acestuia de o populație obișnuită cu moneda mărunță din bronz. Ele se regăsesc pe cea mai mare parte a Imperiului Roman²⁹. Un lucru interesant ar fi și aflarea surselor de materie primă.

Urmărind tipul acestor imitații se evidențiază (dintre piesele de față, dar și din alte cercetări³⁰) două intens falsificate. Este vorba de cele cu reversul VICTORIAE LAETAE PRIN PERP VOT / PR și cele cu FEL TEMP REPARATIO cu FH. Primul tip apare în general la sud de Dunăre, inclusiv în spațiul dobrogean, pentru nordul dunărean

²⁷ Numai spre comparație din Dobrogea (a cărei suprafață este de aproximativ 80% din suprafața părții românești a Banatului – însă, pentru acesta, bibliografia consemnează și piese din partea sârbească – Gudea, Găzdac 2004, iar noi dăm trei piese din partea maghiară) cunoaștem aproape 100 de piese de acest tip, fără a pune la socoteală piesele din muzeele dobrogene (unde încă nu am avut acces). Astfel în Colecția Maria și dr. George Severeanu (Muzeul Severeanu – București) sunt 41 de astfel de piese, dintre care sunt deja publicate 23 barbarizări de la Constantin cel Mare (vezi Severeanu 1925) – comunicare Raoul M. Șeptilici, Steluța Gramaticu, *Monete romane barbarizate din colecția Severeanu*, Al XXVII-lea Simpozion de Numismatică al Societății Numismatice Române, Râmnicu-Vâlcea, 12–14 mai 2010; din două colecții particulare mai cunoaștem 34 de astfel de piese din Dobrogea – comunicare Raoul M. Șeptilici, *Câteva monete romane barbarizate din Dobrogea*, Al XXVII-lea Simpozion de Numismatică al Societății Numismatice Române, Râmnicu-Vâlcea, 12–14 mai 2010 (unde de fapt am comunicat doar 33 de piese); știm de existența a încă circa 20 de piese de acest tip aflate într-o colecție particulară dobrogeană și pe care încă nu le-am văzut. Piese din cele două comunicări mai sus menționate vor face obiectul a două viitoare articole. Totalizând piesele din Banat avem doar 44 exemplare (12 din articolul de față, 22 din Gudea, Găzdac 2004, 5 din Șeptilici 2009, 1 de la Mehadia și 4 de la Timișoara – vezi *supra* și nota 20). În Muzeul Banatului din Timișoara se mai găsesc câteva exemplare nepublicate, dar încă nu știm proveniența acestora. Dacă totuși ar fi din Banat numărul total tot nu ar ajunge la 50 exemplare.

²⁸ Vezi CNA 1945, p. 60. Comentariu se referă la unele piese asemănătoare, provenind de la Sucidava și comunicate de Dumitru Tudor. Nu vedem logica emiterii unor asemenea monete de către autoritatea locală (chiar sud dunăreană) pentru că astfel de falsuri apar în perioade în care găsim și multă monetă originală. Dacă totuși s-ar fi produs acest fenomen, trebuie să vedem în acest fapt o acțiune fraudoasă, clandestină ce poate fi asimilată unei acțiuni particulare.

²⁹ Pentru această informație ne bazăm pe cercetările care le-am întreprins până acum și ne permitem de a nu da o bibliografie suplimentară având în intenție elaborarea unei lucrare mult mai amplă asupra subiectului. Vezi și nota 21.

³⁰ Vezi ultima parte a notei precedente.

regăsindu-se în actualul Banat³¹. Cel de al doilea tip îl găsim atât la sud de Dunăre (și Dobrogea), cât și în Banat³². Sunt piese din perioade diferite, primul tip emis o perioadă mai scurtă – 318–323³³, al doilea tip ceva mai mult timp – 346–361³⁴.

Mai rar întâlnite sunt barbarizările de tipul piesei nr. 1. Pentru fostul areal dacic nu cunoaștem alt exemplar în afara acestuia. Așa cum am mai consemnat nu este exclus să avem o greșală de monetărie, însă nu putem fi siguri în nici un sens³⁵.

Piese prezentate îmbogățesc repertoriul descoperirilor numismatice din Banat și de asemenea al pieselor barbarizate. Prin prezenta lucrare am căutat să semnalăm aceste monete mai deosebite, având în plan o viitoare catalogare a lor (nu doar din aceasă zonă). Considerăm că studiul acestei probleme este încă într-o fază incipientă, fiind greu de a trage concluzii despre care să avem garanția că vor rămâne în picioare.

BIBLIOGRAFIE

- Biróné Sey 1985
 Biróné Sey K., *Pannoniai pénzverés*, Budapest, (1985).
- Bruun 1953
 P. Bruun, *The Constantinian Coinage of Arelate*, Helsinki, (1953).
- Cappelli 1974
 R. Cappelli, *Manuale di Numismatica*, Milano, (1974).
- CNA 1945
Cronica numismatică și arheologică, 135–136, iulie-decembrie 1945, București.
- GOHL 1909
 Gohl Ödön, *Èremleletek*, în *Numizmatikai közlönz*, 1909/IV, Budapest, 1909, p. 138–144.
- Gudea 1971
 N. Gudea, *Descoperiri monetare antice și bizantine în Banat*, în *Banatica*, 1, (1971), Reșița, p. 139–145.
- ³¹ Poate ceva mai rar. Pe de altă parte dacă ne gândim ca moneda lui Constantinus I e mai puțin răspândită în Banat decât în Dobrogea, s-ar putea să avem o frecvență a falsificărilor asemănătoare în cele două regiuni.
- ³² Pentru imitații de la sudul Dunării (spațiul ex-iugoslav) vezi Vasić 1978.
- ³³ În funcție de monetărie (în unele monetării nici nu s-a emis). Vezi și RIC VII, Biróné Sey 1985, p. 40 sau Bruun 1953, p. 33–39.
- ³⁴ Conform RIC VIII (în funcție de monetărie), Biróné Sey 1985, p. 41, 46.
- ³⁵ Vezi Șeptilici 2007, p. 48.

Gudea – Găzdac 2004

N. Gudea, C. Găzdac, Monete cu defecte de batere și imitații de secol IV p. Chr. în tezaur din Banat, în *RevB*, XVIII, (2004), p. 123–137.

Protase 2000

D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, vol. II, *Dacia postromană până la slavi*, ed. Risoprint, Cluj-Napoca, (2000).

RIC VII

P. M. Bruun, *The Roman Imperial Coinage*, vol. VII, London, (1966).

RIC VIII

J. P. C. Kent, *The Roman Imperial Coinage*, vol. VIII, (London), 1981.

Șeptilici 2007

R. M. Șeptilici, Două interesante monete descoperite în Banat, în *AnB* (S.N.) XV, (2007), p. 47–50.

Șeptilici 2009,

R. M. Șeptilici, Un lot de monete din cel de-al doilea tezaur din secolul IV descoperit la Radimna, în *BSNR*, 152–157, (2009), București, p. 213–224.

Toma-Demian 2004

N. Toma-Demian, Repertoriul descoperirilor monetare dintre 275–383 p. Chr. din jud. Timiș, în *AnB* (S.N.), X–XI/1, 2002–2003, Timișoara, (2004), p. 173–197.

Vasić 1978

M. R. Vasić, A IVth and Vth Centuries Hoard of Roman Coins and Imitations in the Collection of the National Museum in Belgrade, în *Sirmium*, VIII, (1978), Beograd.

FOURTH CENTURY BRONZE BARBAROUS COINS FROM BANAT (ISOLATED FINDS)

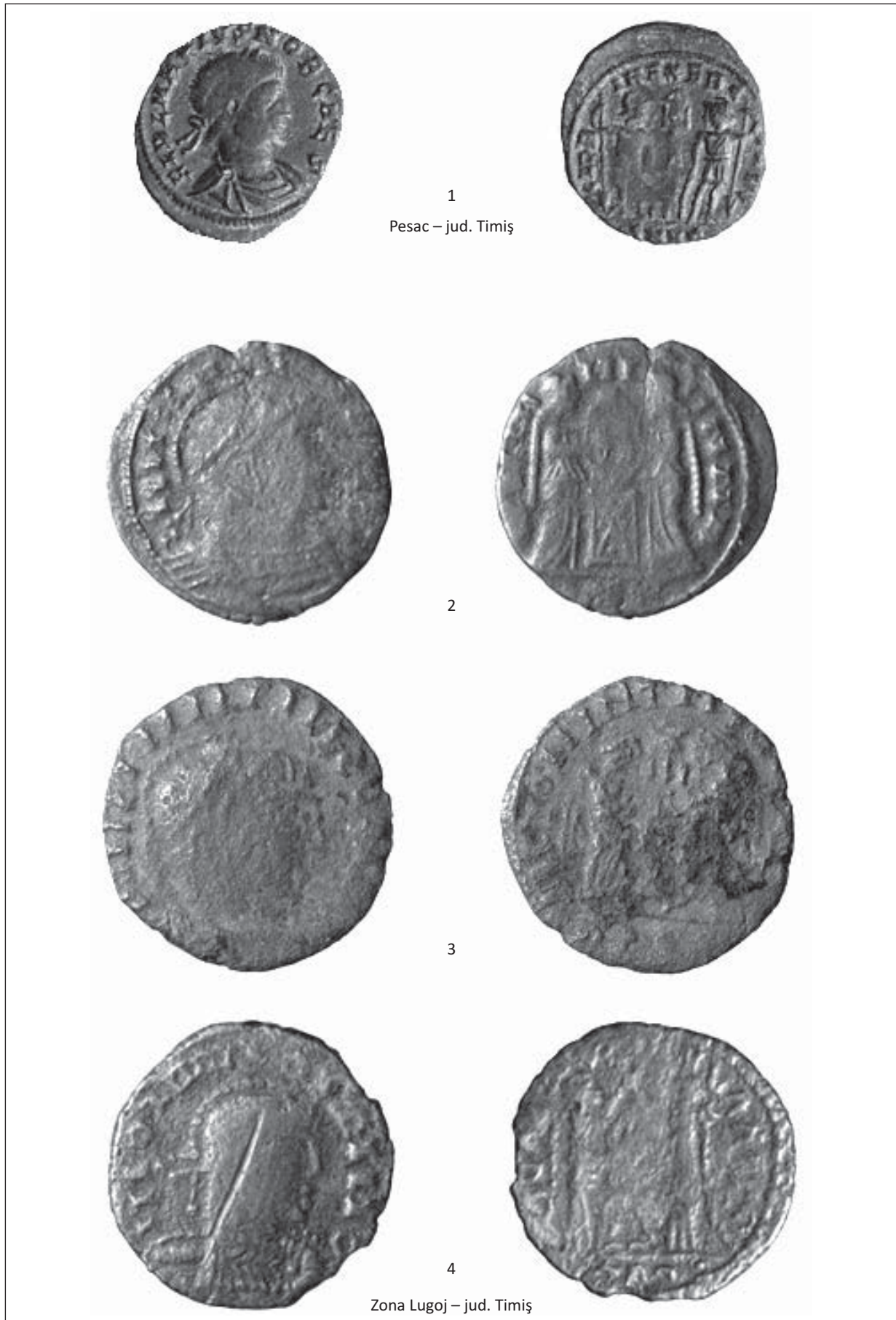
(Summary)

In Banat, an area rich in coin discoveries, some numismatic curiosities are to be found, such as the so-called barbarous Roman coins. Here presented are 12 of these pieces, from localities from the Timiș County: Pesac (1 piece Delmatius, GLORIA EXERCITVS type – photo 1), Lugoj city area; (3 pieces from Constantine I, VICTORIAE LAETAE PRIN PERP VOT / PR type – photos 2–4), Caraș-Severin County: Pojejena (1 piece Constantine II, FEL TEMP REPARATIO type with FH – photo 5), Tibiscum (1 piece Constantine II, FEL TEMP REPARATIO type with FH – photo 6) and those from Hungary, Csongrad County: Szőreg (3 pieces of VICTORIAE LAETAE PRIN P VOT / PR type: 2 Constantine I – photo 7–8 and 1 Licinius I – photo 9) the rest not having specified the locality (3 pieces of the type VICTORIAE LAETAE PRIN PERP / VOT / PR: 2 Constantine I – photo 10–11 and 1 Licinius I – photo 12).

Beside these coins, five other specimens of the kind are mentioned in the specialized literature (one from Mehadia and four from Timișoara). Also there are many more alike pieces found in monetary hoards from Banat (1 VICTORIAE LAETAE PRIN P VOT / PR type, 1 GLORIA ROMANORVM type and 25 FEL TEMP REPARATIO type with FH).

Such coins are to be found on the Romanian territory in Banat and Dobruja and only accidentally in other areas. In studying this fact one can assume that these are actually counterfeits of the age (coined in the south-western parts of the former Dacian provinces or imported from the areas south of the Danube) and not barbarian imitations. Specimen no. 1 could be an exception, a wrong minting of the official mint (a failed engraving of the mold. Questions are raised due to the fact that the value of these coins was very small and that they are rather rare, which leads us to the conclusion that it might have been a far larger mintage, which had been removed by the Roman authorities upon their identification on the market.

The presented coins enrich the numismatic repertory of such scarcely studied pieces. They come from two private collections from Timișoara (11 pieces) and the collection of the Mountainous Banat Museum from Reșița (1 piece).

Pl. I

5

Pojejena de Sus – jud. Caraş-Severin

6

Tibiscum – jud. Caraş-Severin

7

8

Szőreg – jud. Csongrad – Ungaria

9

Szőreg – jud. Csongrad – Ungaria

10

11

12

Banat – România